

KALAVSZKY ZSÓFIA

Bölcészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet

A Puskin-kultusz mint „úri foglalatosság”?

Puskin az orosz parasztok körében a XIX. század végén.¹

Források és kutatási módszerek

Amikor Puskin halála után ötven évvel megjelentek és a nép körében egyidejűleg elterjedtek műveinek olcsó kiadásai, s Moszkvában szobrot emeltek neki, több, mint tíz levelet kaptam különböző parasztoktól, akik azt tudakolták, miért adják meg ennyire a tisztességet Puskinnak? A napokban is felkeresett Szaratovból egy művelt kispolgár, aki nyilván megháborodott e kérdés miatt, és most Moszkvába megy, hogy leleplezze a papságot azért, mert előmozdította Puskin úr emlékművének felállítását. Csakugyan, képzeljék csak el a nép fiának helyzetét, amikor a hozzá eljutó újságokból és hírekből megtudja, hogy Oroszországban a papság, az előkelőségek, Oroszország legjobbjai ünnepélyesen leleplezik egy nagy embernek, Oroszország jótevőjének, dicsőségének, Puskinnak a szobrát, akiről eddig semmit sem hallott. Lépten-nyomon olvas és hall erről, és úgy véli, hogy ha ekkora tisztelettel adóznak valakinek, akkor ez az ember minden bizonnyal valami rendkívüli dolgot vitt véghez, vagy nagyon erős, vagy nagyon jó. Igyekszik megtudni, ki volt Puskin, s amikor megtudja, hogy nem mondai hős vagy hadvezér volt, hanem magánember és író, akkor arra a következtetésre jut, hogy Puskin nyilván szent ember és az erény tanítója volt, és siet elolvasni vagy meghallgatni élettörténetét és műveit. De mekkora lehet az álmélkodása, amikor megtudja, hogy Puskin több mint könnyű erkölcsű ember volt, párbajban halt meg, vagyis olyan körülmények között, amikor maga is megölni készült egy másik embert, hogy egész érdeme csupán annyi, hogy verseket írt a szerelemről, mégpedig gyakran illetleneket (<...>), hogy Buddha, Szókratész és Krisztus nagy ember, azt ugyancsak megérti, mert tudja, és érzi, hogy neki is és minden embernek hozzájuk hasonlóvá kell válnia; de miért nagy valaki azért, mert verseket írt a női szerelemről – azt nem tudja megérteni.² [TOLSZTOJ 1967: 554–555]

A Puskin-befogadás történetének kultúrtörténeti és olvasásszociológiai kutatása felől ez az 1887-es Tolsztoj-bejegyzés egyfelől igen precízen gyűjti egybe azokat a kérdéseket, amelyek mind a mai napig

¹ A tanulmány létrejöttét az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (2015–2018) támogatta. A szerző a Bölcészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa.

² Hozzá kell tennünk, hogy ebből a szövegrészletből egyértelműen kihallatszanak az idős Tolsztoj saját fiatalkori Puskin-képét, -értését revideáló szólamai is. A művészet lényegéről és feladatairól írt kései munkáiban, amelyekben az esztétikát már mindenestül a morálnak veti alá, úgy Puskit, mint Shakespeare-t nem pusztán leértékeli, de egyenesen károsnak minősíti.

foglalkoztatják a Puskin-kultusz változó társadalmi bázisát, bázisait vizsgáló kutatókat, másfelől deskriptív módon sorolja fel egy kultúrszociológiai szituáció főbb ismérveit, tényezőit (szoborállítás, könyvkiadás, írói reputáció, a „nagyság” értelmezése különböző társadalmi csoportokban, egy író intézményesítése stb.). A Tolsztoj-szemtanú észrevételei, amelyek az utókor kutatója számára mint a korabeli kulturális, társadalmi helyzet és folyamatok összetevőiként jelennek meg, a következők: Milyen társadalmi csoportok éltetik Puskit? Melyek nem tudnak róla semmit? Hogyan jutottak el Puskin-művek nagyobb néptömegekhez? Vajon milyen sajtótermékek jutottak el vidékre? Olvastak-e sajtótermékeket a parasztok? Ismert volt-e a költő élete? Milyen korabeli etikai, társadalmi stb. normák alapján értékelődött a „jó” ember? Tolsztoj megfigyelései többek közt arra engedik következtetni a kutatót, hogy 1887-et követően már az orosz *parasztokhoz* (tegyük hozzá: bizonyos rétegeikhez) is eljutott Puskin híre, ugyanakkor rendkívül árulkodó és lényeges, hogy néhány mondattal később Tolsztoj már nem róluk beszél, hanem kizárólag egy *művelt kispolgárnak* a háborgását elemzi, aki a *papság* és az *előkelőségek* túlzott Puskin iránti rajongásának okát tudakolja. Nem egyértelmű tehát, hogy Tolsztoj a „nép fiai” («человек из народа») elnevezés alatt pontosan mely társadalmi körre gondol. Fontos adat továbbá, hogy az író megemlíti a szoborállítást (1880) és az olcsó Puskin-kötetek piacra kerülését (1887) mint Puskin hírének terjesztőit a „nép körében”. Végül, miközben a Puskin halálára és életére vonatkozó értékítélet a kései Tolsztoj aktuális Puskin-befogadásáról tanúskodik, azaz akkori elfogult beállítódását közvetíti, aközben – és most ez a fontosabb a számunkra – egyfelől konstatálja azt a tényleges korabeli állapotot, hogy a Puskin-biográfia az 1880-as évek végén szinte teljesen ismeretlen az orosz lakosság paraszti származású tömegei számára, másfelől kiemeli az (intézményesülő) irodalmi kultuszoknak azt a természetes sajátosságát, amely egy írói kép ideológiai átformálásában, sablonossá tételében érdekelt.

Mihail Bezrodnij *Az oroszországi Puskin-kultuszról* című, igen polemikus írásában, amelyben ugyan nem Tolsztoj fenti kijelentését, hanem Paul Debreczeny *Social Functions of Literature: Alexander Pushkin and Russian Culture* című (Bezrodnij kritikájától függetlenül e kutatási terület úttörő jelentőségű) Puskin-monográfiájából idéz, élesen bírálja, hogy az amerikai kutató a népet (értsd itt: parasztság) és a városi kispolgárt mint Puskin-befogadót, mint Puskin-olvasót tulajdonképpen összemossa, és olyan önkényes, megalapozatlan kijelentéseket enged meg magának, mint például, hogy az orosz parasztság körében Puskin új szentként jelent meg [BEZRODNIJ 2013]. Bezrodnij szerint

csak annyi állapítható meg teljes biztonsággal, hogy nyomon követhető a folyamat: miként ismerkedtek meg a 19. század végén, a 20. század elején a parasztok Puskin nevével, műveivel és életrajzával, és hogy alakját néha valóban természetfeletti vonásokkal ruházták fel, habár ez az alak nem volt olyan stabil és olyan népszerű, hogy értelme lenne, mondjuk, összevetni Ilja prófétával vagy egy lescsijjel. Még az 1920-as években is előfordult, hogy – a néprajzkutatók legnagyobb zavarára – Puskin nevét még azok a parasztok sem ismerték, akik pedig amúgy a

Puskin-család birtokain vagy azok környékén laktak. A városokban más volt a helyzet: a költő neve már az 1880-as évben kellőképp ismert volt ahhoz, hogy vodka, cigaretta vagy más keresett árucikk viselje a nevét. Az 1920-as feljegyzések arról tanúskodnak, hogy a moszkvai szegény lakosság körében viszonylag stabilan jelen voltak a Puskinról szóló történetek. Ezekben a történetekben a költő időnként valóban kivételes figuraként jelenik meg, de sohasem szakrális vagy démonikus alakként(47).

Bezrodnij tehát arra utal, hogy a parasztság és a városi kispolgárság alapvetően másfajta tudással rendelkezett Puskinról. Tegyük hozzá, hogy a kérdéses csoportok két élesen különböző (olvasói) szubkultúrát alkottak, amelyeket eltérő szociokulturális igények és ennek megfelelő irodalmi érdeklődés jellemezett a korabeli Oroszországban.

Miért történik meg Tolsztojnál és Debreczenynél is, hogy a Puskin-befogadás tárgyalása során két különböző társadalmi csoport szorosan egymás mellett, illetve együtt és nem elválasztva kerül elő? Miért érdemes a kettő között különbséget tenni? A Puskin-mítosz és -kultusz formálódásának története, ahogy ezt alább megkísérlem bemutatni, szorosan összefügg az irodalom (mint intézményrendszer és mint a szociális kommunikáció egyik legfőbb típusának) radikális megváltozásával, amely elválaszthatatlan azoktól a szociális, gazdasági és kulturális folyamatoktól, amelyek a XIX. század végén, XX. század elején Oroszországban végbementek. Az ezzel egy időben formálódó Puskin-kultusz mint történeti fenomén elemzéséhez különösen fontos, hogy megkíséreljük feltárni: mi történt a XIX. század végén, a XX. század elején egy egészen egyedülálló, se előtte, se utána meg nem ismétlődő kultúrszociológiai, olvasástörténeti korszakban, akkor, amikor az orosz parasztság milliói váltak viszonylag rövid időn belül olvasóvá, az irodalom fogyasztóivá, felhasználóivá.

A XIX. század vége, a XX. század eleje egy törést (perelom) jelent abban a folyamatban – a fordulat valószínűleg az 1860–1870-es években elindított, a kapitalizálódást elősegítő reformok idejére tehető –, amelynek során egy igen szűk (elit) társadalmi csoport számára jelentős szociális kommunikációs típusból, a korabeli könyves kultúrából egy, a pozícióját tekintve olyan, a tömegek számára aktuálissá váló, felettebb hatékony kommunikatív eszköz lesz, amelyet már nem egy lassan és fokozatosan növekvő érdeklődés, hanem egy ugrásszerűen megnövekedett szükséglet formált.

Amennyiben tehát fel szeretnénk tární a háttérét annak, miként jelenhetett meg Puskin – „kivételes figuraként” – úgy, mint a „szabadság bajnoka/barátja”, a „cári bűnök leleplezője”, a „költő-próféta”, a „rettenthetetlen vitéz”, továbbá meg szeretnénk tudni, mennyiben volt ez felülről, azaz a Puskinban potenciális ideológiaformáló erőt felismerő csoportok részéről (demokraták, radikálisok, zemsztvo értelmiség stb.) kialakított és terjesztett olvasat, kép, és mennyiben formálódott ez alulról? Vagy azt, hogy milyen Puskin-kép alakulhatott ki inkább a városi szegénylakosságban és milyen a falusiban? Mindezekhez a Puskin-kultusz és -mítosz formálódásának kérdéseit egy tágabb körben kell vizsgálnunk. Nem pusztán azt kell tisztáznunk, hogy a XIX. század második fele és a XX. század eleje között *mi*

jellemezte az orosz irodalmat mint intézményrendszert, hanem azt is: hogyan, milyen elméleti kereteken belül értelmeződik maga az *irodalom* Oroszországban?

Az irodalomszociológiai és -történeti kutatások számottevő többsége, amelyek az XIX. századi orosz irodalom művelődéstörténeti aspektusait vizsgálták, egészen a 1990-es évek közepéig az orosz irodalomnak egy olyan képével dolgoztak, amely szemlélet szerint Oroszországban egy *egyetlen egységes irodalom* létezett, működött. E keretek között az írók és az olvasók *minőségi* szempontból csoportosítottak. Ez alapján elsőrangú, másodrangú, harmadrangú stb. írókról beszélhetünk, illetve magasan művelt, közepesen művelt stb. olvasókról. E szemléletből kiindulva egészen a XX. század elejéig a főként városi, magas műveltségű, nemesi származású csoportok által értelmezett irodalom mint intézményrendszer felől a paraszti származású olvasó nem létezik, egyszerűen láthatatlan. A Puskin-kép befogadására vonatkozó kérdésünk tehát a fent említett elméleti keretek között így tehető fel: a paraszti olvasó hogyan kerül a körön belülre? Ha úgy tetszik: a kizártakból hogyan lesznek részesülők? Röviden: a rendkívül alacsony műveltségű, félalnfabéta olvasókhöz hogyan „csorgott le” Puskin?

Az 1990-es évek végétől fellendülő, orosz irodalomszociológiai kutatások a XIX. századi orosz irodalmat egy más szemszögből láttatják.³ Az irányzat egyik meghatározó képviselője, Abram Rejtlat szerint a XIX. századi Oroszországban *sohasem létezett egy egységes irodalom*. Sokkal inkább párhuzamos irodalmak éltek egyszerre egymás mellett (sokszor mindenféle átjárás nélkül), amelyeknek mind megvoltak a maguk írói, olvasói „sikerlistái” és terjesztési szokásai. A XIX. század közepén még csak észlelhetőek, regisztrálhatóak, a század utolsó harmadára viszont már ki is kristályosodnak az alábbi *irodalomtípusok*: az ún. vastag folyóiratok irodalma; a vékony folyóiratok irodalma; az újságok irodalma; a lubok típusú szövegek irodalma; a népnek (a „szegény lakosságnak”) szóló irodalom; és a gyermekirodalom [РЕЙТЛАТ 2014: 25]. Innen nézve – például Puskin művei kapcsán – elsősorban nem egy vertikális (felülről lefelé) történő mozgásról beszélhetünk, hanem sokkal inkább horizontális és kölcsönös hatásokról. A kérdés az lesz, hogy Puskin alakja, művei miként kerültek át az egyik irodalomtípusból a másikba?

Miközben se a *minőségi*, se a *tipizáló* szemlélet érvényességét nem lehet kizárni, úgy látom – és ezt az alábbiak igazolni fogják –, hogy a második szemlélet, a többfajta kapcsolat hálószerű jelenlétét egy időben megengedő, dinamikusabb modell felől válnak igazán láthatóvá azok a kultúra- és irodalomközi aspektusok, amelyek az első szemlélet felől, annak rugalmatlansága miatt, vagy nem láthatók, vagy nem magyarázhatók.

Puskin XIX. század eleji elkülönülő-hierarchikus kultuszai⁴ és ellenkultuszai – amelyek javarészt a fővárosok (Pétervár, Moszkva) és a nagyobb városok olvasni tudó, arisztokrata, nemesi és félnemesi (raznocsinyec) köreiből zajló mítosz- és kultuszalakítása során formálódtak a '30-as évek közepétől – elsősorban *literátus kultuszoknak* tekinthetők. A kultusz alakítói és résztvevői egy, a korabeli

³ Az irányzat képviselői közt Lev Gudkov, Borisz Dubin, Viktor Zsivov és Abram Rejtlat irodalomszociológusokat említhetjük.

⁴ Takáts József terminus technicus. Ld. TAKÁTS 2007: 156.

Oroszország társadalmi szerkezetét tekintve igen kis körből származtak, amelynek magját kétségtelenül a költőt közvetlenül-közvetve ismerő barátok, ismerősök és ellenségek, vagyis újságírók, írók, tudósok, cenzorok, külföldi diplomaták alkották, illetve a korabeli folyóiratok, újságok szűk olvasótáborai. Ők lesznek azok, akik egy fél évszázadon belül a szervezése folyamán egyre szélesebb körűvé váló, de még távolról sem országos méretű kultusz leglátványosabb és – mint ez később nyilvánvaló lesz – mind a mai napig szimbolikus eseményének kezdeményezőivé válnak. Civilek, akik az Obscsesztvo Ljubityejej Rosszjiszkoj Szlovesznosztji ('Az Orosz Irodalom Kedvelőinek Társasága') nevű szervezetbe tömörülve a Schiller-centenárium és a Shakespeare-ünnepségek mintáján felbuzdulva megszervezik Puskin 1880-as, moszkvai emlékművének felállítását és az azt övező ünnepségsorozatot.⁵ Azt az eseményt, amely már akkor és ott – mind jelentőségét, mind hatását tekintve – messze túlmutatott egy pusztán irodalmiként értelmezett kultusz rítusán, és amely mind a politikai, mind az egyházi diskurzus részét alkotta.⁶

Annak tanulmányozására, hogy a XIX. századi orosz parasztok pontosan mikor és hogyan kezdhettek el Puskin műveivel és életrajzával ismerkedni, kevés és sporadikus forrás áll a rendelkezésünkre. Számos esetben csupán nemesi naplókban, memoárokban vagy magánlevelezésekben, esetleg korabeli újságokban közzétett paraszti vélemények, visszaemlékezések lejegyzéseiben találunk adatokat arra vonatkozólag, hogy Puskin alakját milyenek látták a parasztok, miként ismerkedtek meg Puskin-szövegekkel, vagy miként jutottak el Puskin-kötetek a vidéki lakossághoz, egy-egy jobban olvasni tudó paraszthoz (lásd: Pjotr Parfjonovnak, a költő kocsisának visszaemlékezéseit 1859-ből [ΠΑΡΦΕΗΟΒ 1985: 462–467] vagy azokat a véleményeket, visszaemlékezéseket kifejezetten paraszti körökből, amelyeket 1899-ben – természetesen a cenzurális szerkesztés után – számos lap közölt, pl. a *Nyizsegorodszkije vedomosztji* vagy a *Szelszkij vesztnyik*).

Tudomásunk van ugyanakkor négy kisebb-nagyobb szövegtörzsről, amelyek a parasztok Puskinról alkotott véleményét tartalmazzák: egy 1884–1906-ból, egy 1899-ből, egy az 1920-as évek elejéről és egy negyedik 1930-ból. Ezekből az anyagokból már folyamatokra tudunk következtetni, illetve ki tudunk emelni olyan tényezőket, amelyek mindenképpen hozzájárultak ahhoz, hogy ebben az – egyébként szintén tagolt – társadalmi csoportban tömegesen elkezdődjön a Puskin-alakkal és -művekkel való ismerkedés. A konkrét megnyilvánulásokból természetesen az is elemezhető, hogy mi volt a véleménye a paraszti származású befogadónak a Puskin-szövegekről és Puskinról, az emberről és a költőről.

Az első szövegegyüttes egy háromkötetes kiadvány, amelynek fő iniciátora H. D. Alcsevszkaja harkovi tanítónő volt. A *Что читать народу?* ('Mit olvassunk a népnek?', 1884, 1889, 1906) a Jekatyerinoszlavszkaja járásban élő, analfabéta vagy írni-olvasni alig tudó (ukrán) parasztnak történő felolvasások során gyűjtött, a parasztnak a művekről alkotott véleményét, megjegyzéseit tartalmazza,

⁵ A szobor felállításának, mitológiai és ikonográfiai történetének alapos feldolgozását ld. МОЛОК 2000.

⁶ Végül magáncégek és Moszkva városának a vezetése is részt vállalt az ünnepség finanszírozásában. Ld. ЛЕВИТТ 1994: 62–63.

továbbá ismerteti a felolvasásokat [АЛЧЕВСКАЯ 1906]. Ez volt az első módszertani könyv, amely az ún. elsőrangú írók szépirodalmi műveiből olvasmányokat ajánlott a parasztok számára. E kötetsorozat az első volt a maga nemében – ezen belül az első olyan, amelyben a Puskin-műveknek, különösen a költő meséinek kiemelt szerep jutott.⁷

A második fontos korpusz, amelynek elemzésére támaszkodni lehet, egy 1899-ből származó, mintegy ezer levélből álló kéziratarchívum, amelyet ma az Orosz Tudományos Akadémia pétervári Irodalomtudományi Intézete, a Puskinszkij Dom kéziratára őriz.⁸ 1899-ben – nem sokkal a százéves jubileumi Puskin-ünnepségek előtt – a *Szelszkij vesztnyik* című, kifejezetten a paraszti származású olvasók számára szerkesztett, kormányzati hetilap egy felhívást tett közzé:

Május 26-án a nagy orosz író, Puskin születésének századik évfordulóját ünnepeljük. Kérjük a néphez közel álló olvasóinkat és azokat, akik jól ismerik a népet, hogy adjanak hírt arról: mennyire ismert Puskin neve a nép körében? Mely verseit olvassák leginkább, és azok hogy kerülnek el az olvasókhoz? Mi tetszik a népnek a leginkább, és miért? Mi tetszik neki a legkevésbé? Mit tud és gondol az egyszerű nép Puskinról? Kérjük magukat a parasztokat, az olvasóinkat is, hogy írjanak nekünk erről egyszerűen és egyenesen, ne szégyenkezzenek, írjanak, ahogy tudnak, ahogy a mondandójuk a szájukra kéredzkedik. Aki semmit sem tud Puskinról, és még csak nem is hallott róla, vagy csak nagyon keveset, írja meg nekünk ezt. Minden ezzel kapcsolatos híradásért igen hálásak leszünk [МЕЙЛАХ 1967: 67–68]. (A szöveget saját fordításomban közlöm – K. Zs.)

A felhívásra ezer levél érkezett a szerkesztőségbe az ország minden tájáról. E levelek közül a lap – a cenzurális tiltások szempontjait figyelembe véve – végül 101 levelet közölt le. Szerencsére a le nem közölt levelek megőrződtek. A leközöltek eredetije eltűnt.

A harmadik vizsgálendő anyag Jevgenyij Baranov folklórkutató gyűjtése, a *Московские легенды о Пушкине* ('Moszkvai Puskin-legendák'). Ezeket a kutató az 1920-as évek elején különböző kocsmákban, melegedőkben, teázókban gyorsírással rögzítette; adatközlői kivétel nélkül írástudatlan, Moszkvába felkerült parasztok voltak. Az anyag nagy része elpusztult illetve eltűnt, összesen öt Puskinról szóló szövegről tudunk itt beszámolni [БАРАНОВ 1993].

A negyedik anyag – amely már a forradalom utáni, de sok szempontból kapcsolódik az előzőekhez – Adrian Toporov falusi tanító *Крестьяне о писателях* ('Parasztok írókról', 1930) című kötete,

⁷ Megemlíti a kiadványt МЕЙЛАХ 1967.

⁸ „Сельский вестник», еженедельное издание при редакции «Правительственного вестника»» (Санкт-Петербург, 1899. 1900), Фонд 138, Рукописный отдел Института русской литературы (Пушкинский дом) Российской Академии наук. Az anyag első részletes ismertetését, számos olvasói levél első ízbeni közlésével ld. Мейлах 1967.

amelybe Toporov egy szibériai, paraszti kommuna írástudatlan illetve félanalfabéta tagjainak 1920–32 között, felolvasásokon elhangzott, szépirodalmi művekről alkotott véleményét, megjegyzéseit gyűjtötte össze [ТОПОРОВ 1930, ТОПОРОВ 1967]. Ezen az anyagon belül a Puskin-korpusz a legnagyobb terjedelmű, ugyanakkor a legkalandosabb sorsú is, hiszen az 1930-as kiadványba nem került bele, „eltűnt”, majd a ’60-as években „megkerült”. Ez a szövegegyüttes kuriózumnak tekinthető gazdag szociológiai és olvasásszociológiai adatoltsága következtében is, azaz hogy Toporov gyűjtésében és szerkesztésében minden adatközlőről találunk egy rövid életrajzot a legfontosabb biográfiai adatokkal, továbbá, hogy a felolvasások körülményei, előzményei, illetve a beszélgetések és azok rögzítésének metodológiája is részletezve van [KALAVSZKY 2018].

E négy adatgazdag anyag mellett nagy segítséget nyújtanak azok a kutatások, amelyek a paraszti származású olvasót állítják a vizsgálódás középpontjába, és komplex módon azt veszik végig, hogy ez az évszázadok óta szinte változatlan életmód szerint élő, elzárt társadalmi csoport, hogyan vált nem-olvasóból olvasóvá, melyek voltak ennek a folyamatnak a stádiumai, és milyen szociokulturális és gazdasági változások járultak ehhez hozzá. E kutatások azt vizsgálják, hogy a parasztnak milyen volt a viszonya a korabeli, vidékre is eljutó sajtóval, hogy hol és merre vezettek a legkülönbélebb portékákkal (kalendáriumokkal, istenes könyvekkel, lubok- és ponyvakiadványokkal) házaló vándorkönyvárusok, -kereskedők útvonalai, hogy milyen könyveket árusítottak a vásárokon (jarmarki), hogy a kolostorok mely könyvek terjesztésében voltak érdekelték. Fontosak továbbá az olyan vizsgálódások, amelyek kifejezetten a XIX. század végén, a zemsztvók révén megszorodó falusi könyvtárak, olvasókörök intézményét és állományát elemzik. Ezek a – nem-kifejezetten a Puskin-befogadást, hanem a paraszti befogadó *olvasóvá válásának útját* figyelemmel kísérő – kutatások számos fogódzót adnak a minket foglalkoztató kérdések megválaszolására. Végül nem minden tanulság nélküliek azok a vizsgálódások sem, amelyek a Puskin-művek átalakulásának, sajátos, közköltészetivé válásuknak az útjait kísérik meg nyomon követni, hiszen nagyon sok mindent elárulnak e szövegek használóinak befogadási szokásairól. [KALAVSZKY 2019]

Összefoglalóan azt mondhatjuk: e folyamat – amelyben a XIX. század második felétől a paraszti származású befogadóhoz eljutott Puskin neve, és amelyben ismertté váltak számukra a költő szövegei (ez utóbbi gyakran jóval korábban történt meg, mint az előbbi: sok esetben a szerző megjelölése nélkül ismerték meg a szövegeket) – egy rendkívül összetett, soktényezős folyamat volt, amely kapcsán nagy valószínűséggel még azt sem lehet megállapítani, hogy mely tényezőnek (a gazdaságinak, a szociológainak, az oktatásinak vagy a politikainak) volt a legnagyobb szerepe. Míg Puskin ismertségének és kultuszának terjedésében és terjesztésében a művelt nemesi és olvasni tudó, városi lakosság számára a moszkvai, 1880-as szoborállítás, a sajtó megerősödése és az olcsó könyvkiadás fellendülése tekinthetők a legfontosabb faktorokként, addig a parasztnak számára sokkal inkább számos különféle, egymással összekapcsolódó tényező játszik szerepet: úgy, mint a radikálisan megváltozó életmód (szekularizálódás), az írni és olvasni tudás megszerzése (oktatás), a politikai elit „értük” folyó

harca és a nekik szánt irodalmi anyag (lubokirodalom, „saját” sajtótermékek) összeállítása, nyomtatása és terjesztése.

Irodalom

BEZRODNIJ M. 2013 Az oroszországi Puskin-kultuszról. /ford. Kalavszky Zsófia/ 2000 Irodalmi és társadalmi havi lap, 11, 47–51. [Az eredeti szöveg: БЕЗРОДНЫЙ М. 2000 К вопросу о культуре Пушкина на Руси: беглые заметки. In: После юбилея, [Тименчик Р., Шварцбанд С.], Jerusalem: The Center for the Study of Slavic Languages and Literatures at the Hebrew University of Jerusalem, 219–227.]

DEBRECZENY P. 1997 Social Functions of Literature. Alexander Pushkin and Russian Culture. Stanford, California: Stanford University Press.

KALAVSZKY Zs. 2018 Puskin a Májusi reggel kommunában: Kultusz, mítosz és egy kézirat sorsa. In: Történelmi és irodalmi arcképek [Szabó T., Szili S.], Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában VIII. Szombathely: Szláv Történelmi és Filológiai Társaság, 192–204.

KALAVSZKY Zs. 2019 Puskin líceumi lírájának közköltészeti vonatkozásai egy ukrán dal tükrében In: Doromb. Közköltészeti tanulmányok 7. [Csörsz, Rumen I.], Bp.: Reciti Kiadó, 389–424.

ТАКАТС J. 2007 A nemzeti kultúra megalkotása és a kultuszok. In: Uő. Ismerős idegen terep. Bp.: Kijárat Kiadó, 152–160.

ТОЛСЗТОЈ L. Ny. 1967 Mi a művészet? (1897–1898). In: Tanulmányok, cikkek, vallomások. 1859 – 1909., /ford. S. Nyíró József/, Tolsztoj Művei 9. Bp.: Magyar Helikon, 412–580.

АЛЧЕВСКАЯ Х. Д. 1906 Что читать народу? Критический указатель книг для народного и детского чтения (1884–1889–1906). Тт. 1–3., Т. 3 Петербург: Типография В. С. Балашова.

БАРАНОВ Е. З. 1993 Московские легенды, записанные Евгением Барановым. [БОКОВА В.]. Москва: Литература и политика.

ЛЕВИТТ М. Ч. 1994 Литература и политика: Пушкинский праздник 1880 года. Современная западная русистика. Санкт-Петербург: Академический проект.

МЕЙЛАХ Б. С. 1967 Пушкин в восприятии и сознании дореволюционного крестьянства. In: Пушкин и русская культура, Пушкин: Исследования и материалы / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом), Ин-т театра, музыки и кинематографии, 5. Ленинград: Наука. Ленингр. отд-ние, 61–112.

МОЛОК Ю. 2000 Пушкин в 1937 году. Материалы и исследования по иконографии. Москва: Новое литературное обозрение.

ПАРФЕНОВ П. 1985 Рассказы о Пушкине, записанные К. А. Тимофеевым. In: Пушкин в воспоминаниях современников в двух томах, [ВАЦУРО В.], т. 1, 462–467. Серия литературных мемуаров. Москва: Художественная литература.

РЕЙТБЛАТ А. 2014 Русская литература как социальный институт. In: Писать поперёк. Статьи по биографии, социологии и истории литературы, Москва: Новое литературное обозрение, 11–33.

„Сельский вестник», еженедельное издание при редакции «Правительственного вестника». Санкт-Петербург, 1899. 1900. Фонд 138. Рукописный отдел Института русской литературы (Пушкинский дом) Российской Академии Наук.

ТОПОРОВ А. 1930 Крестьяне о писателях. Москва: Госиздат.

ТОПОРОВ А. 1967 Крестьяне о писателях. Москва: Советская Россия.